

Sütő András színháza

Sütő András történelmidráma-trilógiája kilépett a magyar nyelv határai közül. Már a bukaresti televízió magyar adásában román felirattal ellátott két közvetítés, az *Egy lócsiszar virágvasárnapja* és a *Csillag a máglyán* kolozsvári előadásának tévéváltozata meleg visszhangot keltett a román közönség körében. A három dráma román fordításának megjelentetése könyv alakban, illetve az *Egy lócsiszar virágvasárnapja* marosvásárhelyi, majd bukaresti román nyelvű bemutatója (a Lucia Sturdza Bulandra Színházban, Taub János rendezésében) új alkalmat adott a kritikai méltatásra, befogadásra. Az egyik legérdekesebb kritikus visszhangot, az európai látókörű fiatal kolozsvári esztéta, Liviu Petrescu cikkét a *Steava* 1979. 12. számából közöljük. (Az *Egy lócsiszar virágvasárnapja* konfliktusértelmezésére, Nagelschmidt figurájának beállítására érdemes volna visszatérni, vitába szállni Petrescu nézőpontjával, a Kleist-féle beállítás számonkérésével.)

A Kriterion Könyvkiadó T. Z. Páskuly figyelemreméltó fordításában és Ion Ianoși bevezetőjével nemrégien kiadta Sütő András drámatrilógiáját; az *Egy lócsiszar virágvasárnapja* (Heinrich von Kleist *Michael Kohlhaas* című ismert novellájának eléggé szabad feldolgozása), a *Csillag a máglyán* a reformáció mozgalmas történelmének egy epizódja, Jean Calvinnel és Miguel Servettel a középpontjában, a *Káin és Abel* bibliai témájú dráma, mely — bár szellemében rokon vele — modern válasz Lord Byron 1821-es, *Káin* című „misztériumára“.

Ennek a drámatrilógiának egyetlen címet is adhatnánk (noha a szerző nem teszi ezt), nevezhetnénk „a lázadás drámáinak“; mert Sütő András színházát szinte kizárólagosan az emberi lázadás pátosza, a töretlen hit és a szellemi rendíthetlenség pátosza foglalkoztatja, ezt vizsgálja konfliktusos megnyilvánulásaiban egyrészt a zsarnoki, kérlelhetetlen, elnyomó isteni hatalommal szemben, másrészt az alázatossággal, vaksággal, a mindenbe belenyugvással szemben és változásaiban, új formáiban (különösen itt keresendő Sütő drámáinak modernsége): ezek a mutációk olykor annyira radikálisak, hogy éppen az ellentétükbe csapnak át. A *Káin és Abelben* — mely talán inkább lehetett volna a ciklus nyitó, mint záró darabja — az író a lázadás szellemét Káinban testesíti meg; Byron drámái elbeszélésében Káinnak egy olyan istenséggel kellett szembeszállnia, aki többnyire azzal van elfoglalva, hogy távol tartsa magától saját teremtményét, hogy csak magának biztosítsa a demiurgoszi perspektívát, a végtelen világok feletti hatalmat. Éppen ezért Káin lázadása inkább a kutató erejében testesül meg, a felemelkedés és hódítás erejében — a tilalom ellenére —, demiurgoszi távlatok erejében; a második felvonásban, Lucifer segítségével és kalauzolásával — egyébként lehetetlen volna — sikerül behatolnia az árnyékok, a halál, a pokol, az eltűnt világok birodalmába. Sütő darabja viszont áthelyezi valamennyire a hangsúlyokat; Káin olyan istenséggel száll szembe, aki az ellenkezés bármilyen formájának megsemmisítésére törekszik. Éppen ezért az Isten megpróbálja teljesen leigázni saját teremtményét, hogy ne csak külsődleges engedelmességre bírja, hanem bármilyen belső ellentét lebírására is, melynek következménye csak a meghódolás lehet. Nem a kényszerű hódolat elégíti ki az Istent, hanem a derűs, lelkes, minden ellenérzéstől mentes hódolat, amely a lelkesedés formájában jelentkezik. Az Úr hangja világosan fogalmazza meg igényeit: „Leviathán, Ráháb és Behemót lázongásait levertem. A parancsaim és hatalmam ellen acsarkodók nyelvét kicseréltem: szavaikat gonddal átrendezve nem ócsárolnak immár, hanem éjjel és nappal dicsőítenek engem. Al-mukban merészelnék csupán Uruk ellen viczorogni, nem tudják, hogy álmfegyőreimnek számát megsokasítottam.“ Sütő drámájában az Isten nem annyira természetfölötti lény (mint a romantikus drámában), inkább zsarnoki akarat. Ugyan-csak érdekesnek találom ebben a drámában azt, ahogy az író az első emberpárt, Ádámot és Évát megjeleníti, mintha „bűnbánó“ lázadók lennének; Éva teljesen belenyugodott új helyzetébe, megőregedett és kimerült, csak ritkán álmodik a mennybéli paradicsomról, ahol valaha lakott, s melynek páratlan csodáiban hosszú ideig részesült. Ami Ádámot illeti, egyetlen gondolata és célja a felejtés, az emlékek végleges kitörlése. Ádám rendszeresen berúg, jelenetről jelenetre egyre lejjebb süllyed. Ez a sorsa most azoknak, akik valamikor a tiltás ellenére bele mertek

kóstolni a tudás csodálatos gyümölcsébe! Drámai szempontból a színdarab új motívumot is tartalmaz: egy szokatlan szereplőt, Arabellát (ő viszont Adah megfelelője, Byron drámai elbeszéléséből), akinek megjelenése siettetti a végkifejletet.

Az *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, mint már említettem, Heinrich von Kleist *Michael Kohlhaas* című novellájának átdolgozása; az író sok szabadságot engedett meg magának a modellként választott szöveggel szemben. Így például Martin Luther — akinek jelentéktelen szerep jut Heinrich von Kleist novellájában — Sütőnél, epizód szerepe ellenére, a dráma jelentéshordozója. A dráma világos, igazi konfliktusa megszűnik a Michael Kohlhaas (a jogaiban megsértett és sanyargatott lócsiszár) és Tronkai Vencel (az elnyomó nemes) közötti konfliktus lenni: a szemben álló nézetek — elvi szinten — tulajdonképpen Luther (a reformáció kezdeményezője, a katolikus dogmával szembeszegülő szellem) és Thomas Münzer (szintén a reform szellemének hordozója, a parasztfelkelés vezetője) között csapnak össze. Magának a lázadó szellemnek a belső ellentmondásával állunk szemben tehát, azzal az ellentmondással, hogy fejlődésének egy adott pillanatában a lázadás átfordul a megőrzésbe, tehát a reformáció önmagával kerül szembe (így végül Martin Luther lesz Thomas Münzer vereségének fő tényezője). Sütő András drámájában Luther személyesen jelenik meg, Thomas Münzert egy küldött képviseli: Nagelschmidt. A nézetek és elvek összecsapásából a következetes lázadás kerül ki győztesen, mely nem árulja el önmagát, a Thomas Münzerrel szembe nyilván a Nagelschmidté. „Melyik úton megy el?” — kérdi barátját Michael Kohlhaas, mielőtt a hóhéra bizná magát. „Amelyik Münzer Tamáshoz vezet” — vallja egyenesen és határozottan Nagelschmidt. Michael Kohlhaas kénytelen elismerni: „Az jó. Az a legrövidebb. A hazavezető.” Ez a jelentőség viszont, melyet Sütő András Nagelschmidtnek tulajdonít, nem a legszerencsésebb a Heinrich von Kleist-novella hősnének átértelmezésében; a *Michael Kohlhaas*ban Nagelschmidt lázadó ugyan, de aljas tolvaj, akit a főhős tulajdonképpen megvet, és próbál szabadulni tőle. Erthetetlen, hogy a drámairónak miért éppen ilyen szereplőre volt szüksége mondani-valójának szemléltetésére.

Mind a pátosz, mind a drámai szerkezet szempontjából a trilógia legérdekesebb darabjának a *Csillag a máglyánt tartom*; a két főszereplő ugyancsak a vallási és művelődési reformáció vezetői, Jean Calvin és Miguel Servet. A dráma első felvonásában a lázadás két vezetőjét a reformáció kezdeti idején látjuk, a barikád egyazon oldalán, ugyanazon ellenséggel: a katolikus egyházzal, az inkvizícióval és a dogmatikus szellemmel szemben; közös hitvallásuk (a vallásszabadság, a türelem) Jean Calvin Franciaország királyához intézett, csodálatosan fogalmalozott panaszában foglaltatik: „Felséges királyunk! Copus rektor letartóztatása dicsőséges uralkodásodnak újabb szégyenfoltja. Engedtesseék nyíltan megmondanom, hogy Ory főinkvizitorod a tekintélyedet csorbítja naponként... mivel: nem keresztényi eljárás az egyházból kitalizáltakat fegyverrel üldözni, és megtagadni tőlük a szabad vizsgálódás legelemibb emberi jogát; nem keresztényi eljárás az eretnekeket megölni, őket tüzzel és vassal pusztítani, a hivatalos egyházi tanoktól eltérő felfogásukért az állam ellenségeivé nyilvánítani; nem keresztényi a képmutatás, midőn egyfelől a lelkiismeret szabadsága hirdetik, másfelől, akik e kinyilatkoztatást komolyan veszik, az inkvizíció hóhéraitak kezére jutnak.” De már az első felvonás második jelenetében kezd szétválni a szellemi és gondolati egységben élő két fiatal ember útja: míg Miguel Servet tovább mélyíti az eretnekiség gondolatát, Jean Calvin, megijedvén a radikalizmus kilátásaitól, próbálja fékezni ezt a folyamatot, dogmává alakítja át magát a reformációt (melyet ő kezdeményezett). Ezzel lényegében volt ellenfeléhez közeledik, Ory főinkvizitorhoz; a reformáció tehát önmaga ellentétébe fordul. A második és harmadik felvonásban Calvin és Servet fokozatosan növekvő eltávolodása nyílt ellentété és konfliktussá alakul: Calvin vesztőhelyre küldi Servetet. Csodálatos dráma mind a fejlemények arnyaltsága, mind a magasrendű tragikum érzékeltetésében; a konfliktus — melyet az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* alig jelez — a *Csillag a máglyánban* rendkívüli drámai feszültségre emelkedik.

Sütő András drámai trilógiájának három darabja — bizonyos törvényszerűség és módszer betartásával — az emberi lázadás szellemének fejlődését és metamorfózisát követi nyomon; világosabban követhetőnek ezt a folyamatot, ha az író nem ebbe a sorrendbe rendezte volna a darabjait (a *Káin* és *Abellel* kezdhetné és a *Csillag a máglyán*al végezhetné). Sokkal nyilvánvalóbb lett volna az út körkörrőségének jellege. Mindenképpen kiváló értékű mű áll azonban előttünk; nagy öröm, hogy most román fordításban is megjelent.

Kántor Erzsébet fordítása